

Ajdovščina - Castra. Stanje arheoloških raziskav (1994)

Nada OSMUK

Izvleček

Avtorica podaja dosedanje izsledke o utrdbi Castra. Z raziskavami je dokončno ugotovila tloris obzidja s 14 stolpi, dodatna dva domneva ob vhodu. Gradnjo obzidja datira v sedemdeseta leta 3. st. Stavbo v južnem delu Castra razlaga kot upravni ali vojaški objekt s skladiščnimi prostori. Poleg nje je bila stanovanjska zgradba s pozneje prizidanimi termami.

Deloma je bilo raziskano zahodno grobišče z dvaindvajsetimi grobovi, kjer so našli nekaj starejših žganih in skeletne grobove iz 4. st.

Načrtno konservatorsko delo na ohranjenih odsekih obrambnega obzidja Castra v letih 1989-91 in z njim povezane sondažne arheološke raziskave ter spremljanje posameznih gradbenih posegov v mestnem jedru v zadnjih letih so v marsičem dopolnili naše vedenje o kastelu, predvsem pa so prispevali k izpopolnjeni predstavitvi tlorisa.¹ Manjše zaščitne raziskave so bile leta 1992 opravljene tudi na zahodnem grobišču, zato navajamo tudi osnovne podatke o njem, kolikor so danes že pojasnjeni. Analiza gradiva arheoloških raziskav iz leta 1965² in leta 1984³ dopušča povezavo tlorisov stavbe znotraj obzidja in do neke mere pojasnjuje vlogo term na tem mestu.

Abstract

The author presents results of research into the fortification of Castra. A plan of the walls with 14 towers has been established through this research, with another two possible towers at the entrance. The construction of the wall is dated to the 270s. The building in the southern part of Castra is interpreted as an administrative or military structure with sections for storage. Adjacent to it was a dwelling structure with subsequently added *thermae*.

The western cemetery was partially excavated, with twenty-two graves where cremation and skeleton graves from the 4th century were found.

OBRAMBNA ZASNOVA KASTELA

Obzidje

Predloženi načrt obzidja (*sl. 1*) utemeljujejo naslednja arheološko dokumentirana dejstva.⁴

Odsek med stolpom 1 in stolpom 2: v severni polovici je ohranjen v mejah obstoječe pozidave mestnega jedra.

Stolp 2: ohranjen je do prve etaže in vključen v obstoječo stavbo. Raziskan in dokumentiran je zunanji plaščni obod s kvadratno bazo. V zasutju zunaj stolpa, v sekundarni legi je najden Galienov novc.

Odsek med stolpom 2 in stolpom 3: je ohranjen v temeljih in ponekod do 2 m visoko. Raziskan je temelj zunanjega plašča, ki v celoti manjka. Notranja stran obzidja ni dokumentirana.

Stolp 3: odkopana in dokumentirana je zunanja tretjina temelja s kvadratno bazo.⁵ V zasutju

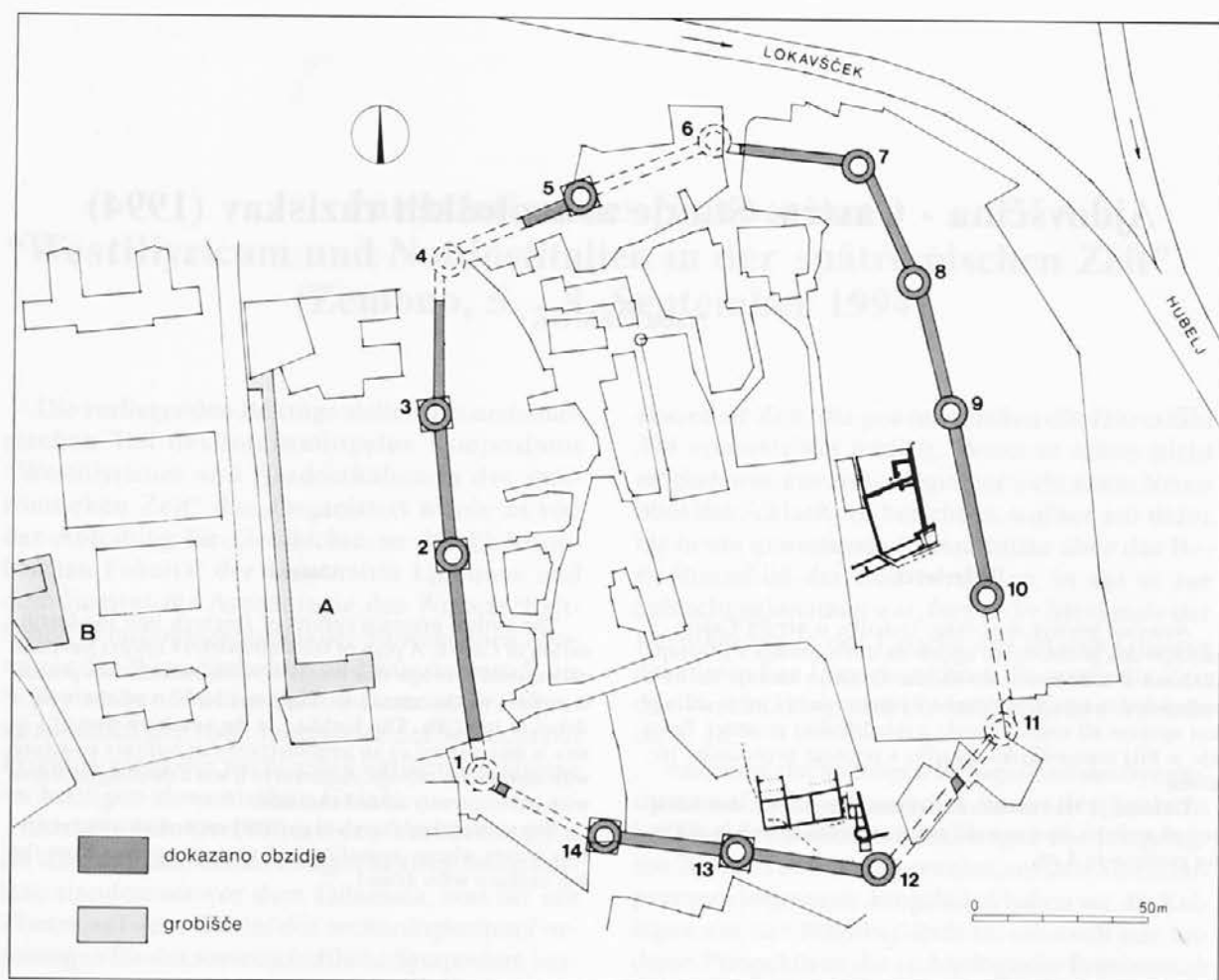
¹ Osmuk 1990b z vso starejšo literaturo; Osmuk 1990a.

² Petru, Svobljak 1965.

³ Osmuk 1986, 259; Osmuk 1987a, 126, sl. 2.

⁴ Osmuk 1990b, 190.

⁵ Schmid 1923-1924, 188, Abb. 5 (morda je stolp 3 raziskal, ker je poznal njegovo kvadratno bazo).

Sl. 1: Ajdovščina - Castra. Načrt kastela in zahodnega grobišča izdelan na podlagi arheoloških raziskav 1965-1992.

Abb. 1: Ajdovščina - Castra. Auf der Grundlage der archäologischen Erforschungen von 1965-1992 angefertigter Plan des Kastells und westlichen Gräberfeldes.

temeljev, v sekundarni legi je najden kos kamnitega nagrobnika z delom napisa v zadnji vrsti /DEL . . ./.⁶

Odsek med stolpom 3 in stolpom 4: je v temeljih in do 2,30 m visoko ponekod ohranjen v severni polovici. Raziskan je temelj zunanjšega plašča, ki manjka. Notranja stran obzidja še ni raziskana.

Odsek med stolpom 4 in stolpom 5: je odkopan in dokumentiran detajlno ob stiku s stolpom 5, ki je zunaj linije obstoječe pozidave.

Stolp 5: odkopana in dokumentirana je zahodna polovica zunanjšega oboda. Tu je opazna posebnost v gradnji zunanjšega plašča iz nadpovprečno velikih blokov domačega lapornatega peščenca temnosive barve.

Odsek med stolpom 6 in stolpom 7: vzhodna polovica je vidna v liniji obstoječe pozidave, vendar je arheološko nedokumentirana.

Stolp 7: je ohranjen v višini dveh etaž kot del obstoječe stanovanjske stavbe. Zunanja lupina je zanesljivo stanjšana za dober meter, verjetno pa tudi notranja; prebita je z okenskimi odprtlinami. Neraziskano.

Odsek med stolpom 7 in stolpom 8: je v celoti ohranjen v nizu obstoječe pozidave. Raziskan in dokumentiran je zunanji plašč severne polovice odseka. Gradbena posebnost je izjemno trdna in solidna gradnja, ki se razlikuje od ostalih stranic obzidja.

Stolp 8: je ohranjen kot srednjeveški stolp v okviru graščine. Antični originalni zid sega do 7 m visoko. Raziskano in dokumentirano je podnožje stolpa s kloako.⁷

Odsek med stolpom 8 in stolpom 9: je ohranjen v sredini graščinskega zidu, zakrit s slepimi arkadami.

⁶ Osmuk 1990a, 167.

⁷ Petru 1960-1961, 236; Petru 1969, Abb. 44.

Stolp 9: zunanji obod je obnovljen na originalnih temeljih.⁸

Odsek med stolpom 9 in stolpom 10: je zakrit v obstoječi liniji pozidave, s preходом. Neraziskano.

Stolp 10: je v celoti ohranjen v prvi etaži kot del obstoječe zgradbe.

Odsek med stolpom 11 in stolpom 12: sondažno je raziskana linija obzidja v sredini, med dveh obstoječima zgradbama.

Stolp 12: je odkopan in dokumentiran deloma.⁹

Odsek med stolpom 12 in stolpom 13: je odkopan in dokumentiran deloma; pod sredino odseka je iztek kloake.

Stolp 13: je odkopan in dokumentiran; ima kvadratno bazo.¹⁰

Odsek med stolpom 13 in stolpom 14: je raziskan in deloma dokumentiran.¹¹

Stolp 14: je sondažno raziskan in dokumentiran v vzhodni polovici zunanjega oboda; ima kvadratno bazo.¹²

Odsek med stolpom 14 in stolpom 1: sondažna raziskava z dokumentacijo izseka je v zahodni polovici.¹³

Talni načrt kastela, izdelan na podlagi predstavljenih podatkov, ima obliko nepravilnega mnogokotnika. Njegovi vzdolžni stranici sta skorajda vzporedni in nedvomno izkazujeta prvotni namen gradnje običajnega štirikotnega kastela. V tem primeru bi bile njegove dimenzije nekako takele: dolžina okrog 175 m, širina na severnem koncu 130 m in na jugu 160 m. V resnici meri tloris v dolžino 220 m. Ker so za končno obliko kot teoretska izhodišča pri načrtovanju bili bolj odločilni lokalni pogoji, je pomembneje pojasniti tovrstne vzroke kot pa iskati primerjavo s sorodnimi tlorisnimi oblikami na limesu in drugod. Vzroke za izbočenost severne stranice kastela in izrazito asimetrični podaljšek na južnem delu ne moremo iskati v konfiguraciji zemljišča, saj je sredina dolinskega dna ponujala vse pogoje za začetovanje idealne sheme rimskega vojaškega tabora. Posredno razpolagamo tudi z dokazi o predhodnem čiščenju zemljišča in odstranjevanju že obstoječih zgradb.

Lokacija je bila torej premišljeno izbrana in poleg vojaško-strateške funkcije v okviru Claster je bil

kastel gotovo namenjen tudi zavarovanju ceste Akvileja-Emona. Brez tovrstnega namena bi bila namreč njegova lokacija dosti bolj logična na platoju Školja nad Ajdoščino, katere naravno zavarovano lego je izkoristilo že prazgodovinsko gradišče. Močno naravno zavarovanje je bilo pri gradnji utrdbe pomembno; samo struga Hublja ni bila dovolj, lokacijo so potisnili v varstvo sotočja z Lokavščkom. Kljub nekaterim pomislekom se vsiljuje domneva, da je sotočje in s tem vzhodni del struge potoka Lokavšček umeten in posledica antične regulacije. Prvi argument za to tezo vidimo v nenaravno izpeljanem zadnjem delu Lokavščka, ki v nasprotju z nagibom zemljišča od severa proti jugu, torej od vznožja hribov proti dolinskemu dnu s strugo reke Vipave vse tukajšnje vodotoke usmerja naravnost v reko, zavije v loku okrog Školja in teče proti Hublju.¹⁴ Drugi, pomembnejši dokaz vidimo v težavnosti zlivanja obeh voda ob poplavih. Vipavska dolina je namreč znana po nenadnem naraščanju njenih večjih vodotokov, preko noči ali celo v nekaj urah.¹⁵ Ob visoki vodi v ustju Lokavščka še celo ob sedanji regulaciji voda deloma zastaja, kako je moralo biti šele ob sotočju pod kotom skoraj 90°. Pred izvedbo sedanje regulacije leta 1953 se je ob takšni priložnosti Lokavšček zadnjič razlil preko ajdovskih mestnih ulic. Brez močno poglobljene in regulirane struge bi potok gotovo našel primernejšo in lažjo pot v Hubelj. Prav v težavah na sotočju ob poplavih je verjetno treba iskati vzrok za gradnjo izbočene severne stranice kastela. Od stolpa 6 proti zahodu do stolpa 4 in ob zahodnem obzidju do stolpa 1 in vzdolž južnega obzidja do stolpa 12 je verjetno bil po logični presoji izkopen obrambni jarek, o katerem piše Schmid.¹⁶ Jarek je obenem služil kot razbremenilni kanal za visoke vode. Prelom severne stranice arheološko sicer ni dokumentiran, je pa v tlorisu lepo viden in je bil očitno načrtovan prav zaradi lokalne posebnosti sotočja, ki je poleg varnosti občasno tudi ogrožalo. Argument o izpeljavi obrambnega jarka velja tudi kot razlaga, čemu južni podaljšek v kastelu. Nekoliko klinasta oblika je bila nujno potrebna za izpeljavo sotočja južno od obzidja, obenem pa ni puščala praznega, strateško pomembnega prostora med

⁸ Petru 1960-1961, 200.

⁹ Osmuk 1990b, 183, priloga 1.

¹⁰ Petru, Svoljšak 1965, 197.

¹¹ Petru 1960-1961, 200.

¹² Osmuk 1993, 83.

¹³ Osmuk 1993, 83.

¹⁴ Analiza reliefa bi morala, če je teza pravilna, pokazati lego prastare struge Lokavščka vsaj zahodneje od pokopališča.

¹⁵ Habič 1982-1983; Habič 1984-1985, 63-67 (za Hubelj).

¹⁶ Schmid 1923-1924, 188; poroča o 3,50 m širokem in 0,50 m globokem jarku. Novejših raziskav nimamo.

obzidjem in jarkom. Rahel nagib zemljišča - med nivoji ob severni in južni stranici je bilo nekdanj tri metre razlike - je zadoščal za pretok v jarku. Tudi iztok kloake med stolpoma 12 in 13 podpira našo tezo. Sotočje jarka in Hublja je bilo torej ob stolpu 12, za katerega so bili potrebni posebej globoki temelji, nima pa kvadratne baze, kakršno izkazujejo stolpi vzdolž jarka.¹⁷

Vprašanje lokacije vhoda ali vhodov v kastel ostaja še naprej nerešeno. Raziskave v notranjosti so bile doslej preskromne, da bi lahko postavili zanesljivo osnovo urbani mreži. Poskus modularne rekonstrukcije kastela je sicer marsikaj pojasnil, a potrditi jo bodo morale arheološke raziskave.¹⁸

Razporeditev stolpov v obzidnem nizu je povsem nepravilna in ne podpira teze o načrtovanem izhodiščnem štirikotnem kastelu. Vogalni stolpi so sicer, z izjemo stolpa 7, vsi nedostopni za raziskave, vendar njihova ožja lokacija ni sporna. Običajna razdalja med stolpi je od 29 do 34 m, večja od tega je le trikrat: med stolpoma 1 in 2 je 55 m, med stolpoma 9 in 10 je 45 m in med stolpoma 11 in 12 je okrog 45 m, vendar je to gotovo pogojena s samo lego ob deroči strugi Hublja. Velika razdalja v zahodni stranici pri stolpu 1 ima gotovo svoje vzroke. Ob tem se moramo vrniti k trditvam starih kronistov, najprej M. Baucerja,¹⁹ ki sredi 17. st. (1663) piše o 16 stolpih v Ajdovščini. Če sta bila ob vhodu dodana za varstvo dva stolpiča, je bilo vseh v resnici šestnajst; med stolpoma 1 in 2 je bilo možno namestiti vhod in tudi lega zahodnega grobišča potrjuje obstoj vhodne ceste v kastel na jugozahodni strani. Drugi vhod v kastel bi torej moral ležati na nasprotni, vzhodni stranici med stolpoma 9 in 10. Vendar je to znotraj obzidja že raziskana t. im. "atrijska hiša",²⁰ ki ne dopušča obstoja morebitnega cestišča drugje kot v skrajnem južnem delu - nad kanalom ob južnem zidu? Vendar ne gre povsem zametavati pomisleka, da je bil tukajšnji utrdbi potreben le en glavni vhod, in to na zahodni, "domači" strani. Itinerarska cesta skozi tabor gotovo ni vodila, saj je njena trasa, sodeč po lokalizaciji prvega cestnega postajališča (*mansio*) Na Mircah, vsaj 250 m južneje v dolini.²¹

Datacija izgradnje obzidja

Omenjeno je že bilo, da imamo posredne dokaze o predhodnem čiščenju zemljišča za gradnjo kastela in za odstranjevanje že obstoječih zgradb (ali ruševin?). Pri tem mislimo na dvoplastno ruševinsko nasutje na prostoru južno od grobišča v bližini obzidja. Tu grobov nikoli ni bilo, pač pa domnevno hodna površina zunaj obzidja in jarka, izravnana in pregledna vzdolž dostopne ceste. Oba nasipna sloja sta stratigrafsko dobro ločena in med njima mora obstajati večja časovna distanca. Starejši sloj je nasut na sterilno ilovnato podlago, v kakršno so na grobišču vkopani žgani grobovi, in je bil verjetno namenjen osuševanju in izboljšanju pogojev za hodno površino. V sloju je izrazito stavbni material, opredeljivega arheološkega gradiva je sorazmerno malo; vmes smo našli tudi devet novcev, ki glede na časovni okvir po našem mnenju podpirajo tezo o času gradnje kastela, ki naj bi potekala v 70-ih letih 3. st.²²

Septimus Severus (za Iulia Domna)				
D	196-211	Rim	RIC 556	
Gallienus				
Ant	259-268	Rim	RIC 157 K	
Ant	259-268	Rim	RIC 181 K	XI
Ant	259-268	Rim	RIC 230 K	B
Ant	259-268	Rim	RIC 245 K	S
Ant	259-268	Rim	RIC 297 K	
Aurelianus				
Ant	270-275	Med	RIC 129 P	
Ant	270-275	Sis	RIC 235 *S	
Probus				
Ant	276-282	Sis	RIC 801 F	XXIs

NOTRANJOST KASTELE

Strnjena pozidava starega mestnega jedra Ajdovščine ne dopušča veliko možnosti za obsežnejše raziskave. Dve večji raziskavi v južni konici in znotraj vzhodnega obzidja sta bili opravljeni v več etapah, odtod vse pomanjkljivosti pri dokumentaciji, ki nujno spremljajo tovrstno zaščitno delo.

¹⁷ Osmuk 1990b, sl. 2 in 4.

¹⁸ Fabčič 1996.

¹⁹ Baucer 1991, 46.

²⁰ Svoljšak 1968-1969, 155, 185; Petru 1972, 351.

²¹ Schmid 1923-1924, 188 - postavlja cesto v predel med Ustjem in Ajdovščino.

²² Osmuk 1990b, 190 - vse opredelitve novcev so delo dr. P. Kosa.

Stavba znotraj vzhodnega obzidja, t. im. "atrijska hiša" je bila raziskana v leta 1968/69 in o njej raziskovalca poročata,²³ da je stavbni prostor raziskan deloma in da severnega roba stavbišča niso dosegli. Južni trakt stavbe je razdeljen v tri med seboj ločene prostore. V zoženem severnem nadaljevanju stavbe je moči določiti dva prostora, od katerih je za prvi, to je srednji prostor z ostanki podstavkov stebrov, mogoče domnevati, da je atrijsko dvorišče. Stavbo je zanesljivo moč datirati v 4. st., "morda že prej". Pritličje naj bi služilo javnemu namenu. Detajli so zaenkrat neznan, vendar menimo, da je prav zaradi okoliščin, ki so bile nenaklonjene raziskavam, ostalo marsikaj nedorečenega tako glede obsega objekta kot tudi njegove konstrukcije.

Prostor znotraj južnega obzidja, med stolpoma 12 in 13, je bil raziskovan v treh etapah in v razponu dvajsetih let, zato je usklajevanje dokumentacije vprašljivo. Prve raziskave leta 1965²⁴ so ob rušenju in gradnji kinodvorane le bolj opazovale in beležile kot odkrivale in dokumentirale. Antične stavbne ostaline so bile raziskane sondažno.²⁵ Zaščitna izkopavanja na mestu nekdanje Bratinove hiše leta 1984²⁶ so dokumentirala stanje južno od njih in povezuje obeh situacij je prispevala k poznavanju zaključenega prostora znotraj obzidja. Prostor je na severni strani zapirala velika stavba I, na vzhodu prvotno samo stanovanjska zgradba (stavba II), h kateri so kasneje prizidane terme, na jugu pa obzidje.

Stavba I je bila odkopana le deloma, zato je predlagana rekonstrukcija (sl. 2) seveda do neke mere vprašljiva. Za izhodišče smo uporabili zelo dobro ohranjene ostaline pod Bratinovo hišo, ki je v celoti uporabila temelje za svoj severni krak. Ostale zidove, odkrite pri naših naknadnih zaščitnih posegih in tiste iz sond leta 1965, smo vsklajevali z osnovo. Do večjih neskladij sicer ni prišlo, kar je iz grafične predloge rekonstrukcije tudi razvidno. Gre očitno za stavbo z ozkim osrednjim dvoriščem. Njen južni trakt je razdeljen v tri razmeroma enako velike prostore, katerih vsi vhodi morajo biti na dvoriščni ali severni strani. Oba stranska vzdolžna trakta sta razdeljena na prečne, razmeroma ozke prostore; v vsakem od traktov sta zanesljivo ohranjena po dva prečna. Rekonstrukcijo tlorisa verjetno smemo dopolni-

ti z enakimi prostori vse do konca raziskanega pokritega kanala zunaj zahodne stene stavbe. Ta kanal se pod južno steno spremeni v zidan kanal z obokom in v loku, s katerim zaobseže še kanalizacijo iz stavbe II in iz term, preide v kloako pod obzidjem med stolpoma 12 in 13. Izpeljava kanala pod jugozahodnim vogalom stavbe I je nenavadno skrivenčena; ima dvojni ostri obrat in dober meter višinske razlike. Zato je bil prostor na jugozahodu stavbe s hodno površino vsaj meter višje od ostalih dveh v južnem traktu. Osrednji in vzhodni prostor južnega trakta, ki sta bila leta 1984 sistematično raziskana, prav tako ne nudita nikakršnih določnejših podatkov o sami stavbi, saj so bili tlaki in hodne površine na istem mestu povsem uničeni s poselitveno kontinuiteto stavbe iz 16. st. Časovna opredelitev stavbe brez spremene arheološkega gradiva je zato vprašljiva. Velika globina in širina temeljev za obodne zidove stavbe bi dopuščala dvoetažnost vsaj v južnem delu zgradbe, obsežne površine prostorov v južnem delu z zaprto južno steno, kjer bi bilo sicer osončenje najbolj dobrodošlo, pa morda kaže, da gre za skladiščne prostore. Razdeljenost stranskih krakov stavbe na ozke prekate morda dopušča domnevo o nastanitvi vojske v njih ali na uporabo za upravo.

Stavba II je prav tako le deloma raziskana, večji del leži pod današnjo Prešernovo cesto. Stavbna kontinuiteta z Bratinovo hišo in z vkopom njene vzhodnega kraka pod cestni nivo je antične stavbne ostaline močno degradirala, tembolj, ker je zadnji antični estrih ležal v višini obstoječega dvorišča pred Bratinovo hišo. Stavba II je bila zgrajena le pet metrov stran od stavbe I. Dobri maltni tlaki s solidno grajeno podlago zanesljivo izkazujejo njen stanovanjski značaj, ostanki pokritih kanalov v južni polovici pa so preslabo ohranjeni, da bi njihovo funkcijo zanesljivo opredelili. V severni polovici stavbe je bil prostor z maltnim podom, ki je bil enkrat obnovljen; na drugem estrihu je debela plast žganine, za tem prostor ni več v rabi. Obodni zidovi stavbe so dobri, dasi so temelji znatno slabši od tistih v stavbi I. Tudi gradbena struktura in maltno vezivo sta različna.

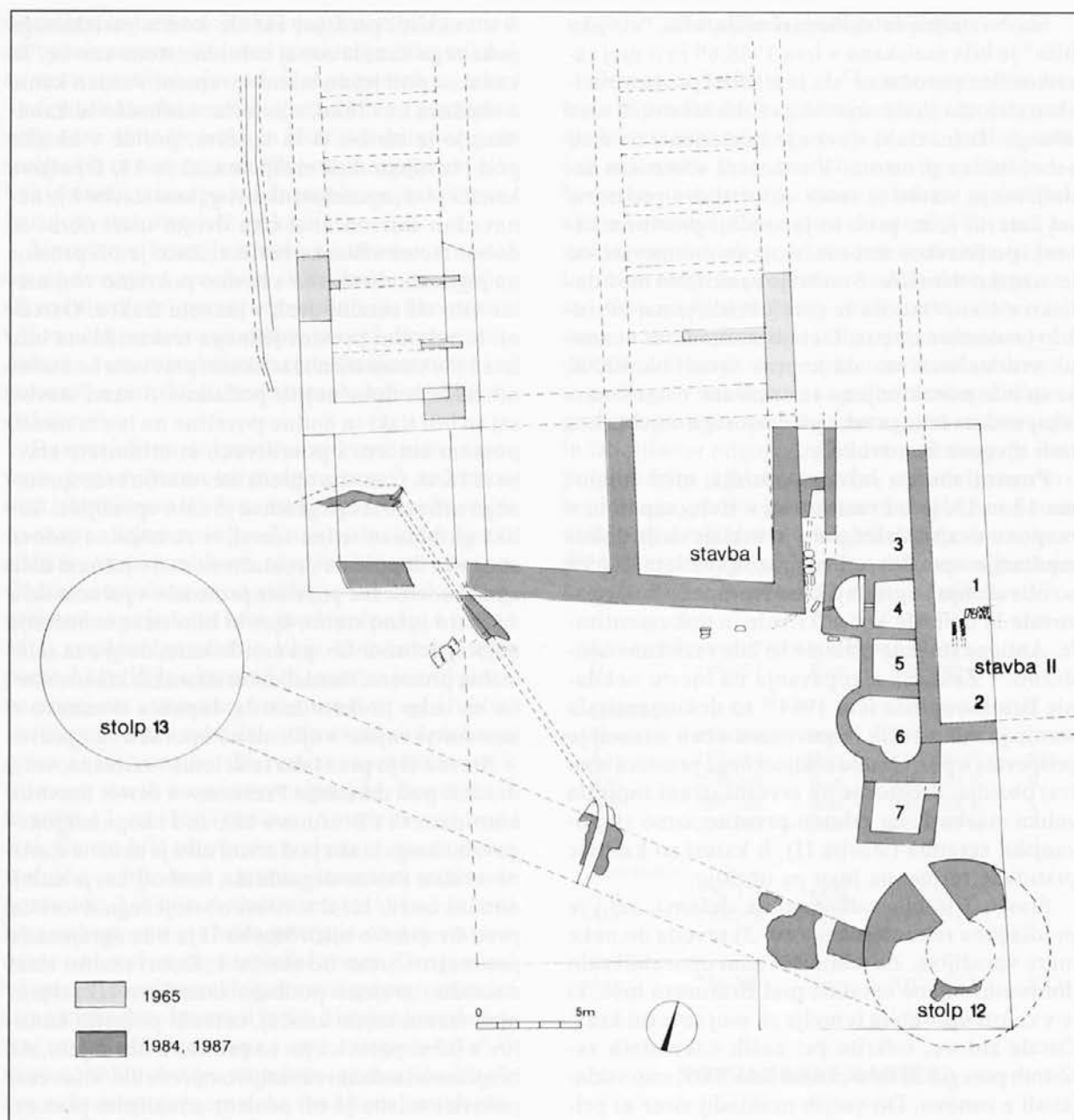
Ob jugozahodni vogal stavbe II in v ozek vmesni prehod do stavbe I je bil kasneje vgrajen prizidek z močno razčlenjenim tlorisom, za katerega funkcija ne more biti sporna, čeprav o suspen-

²³ Op. 20 in Petru, Svolfšak 1980, 45. Gradivo z izkopavanj ni objavljeno.

²⁴ Petru, Svolfšak 1965, 197.

²⁵ D. Svolfšak je ljubeznivo odstopil kopijo dokumentacije, kolikor zadeva našo stavbo I. Temeljno objavo z gradivom bo pripravil sam.

²⁶ Osmuk 1990b, 183-185; Osmuk 1986, 259.

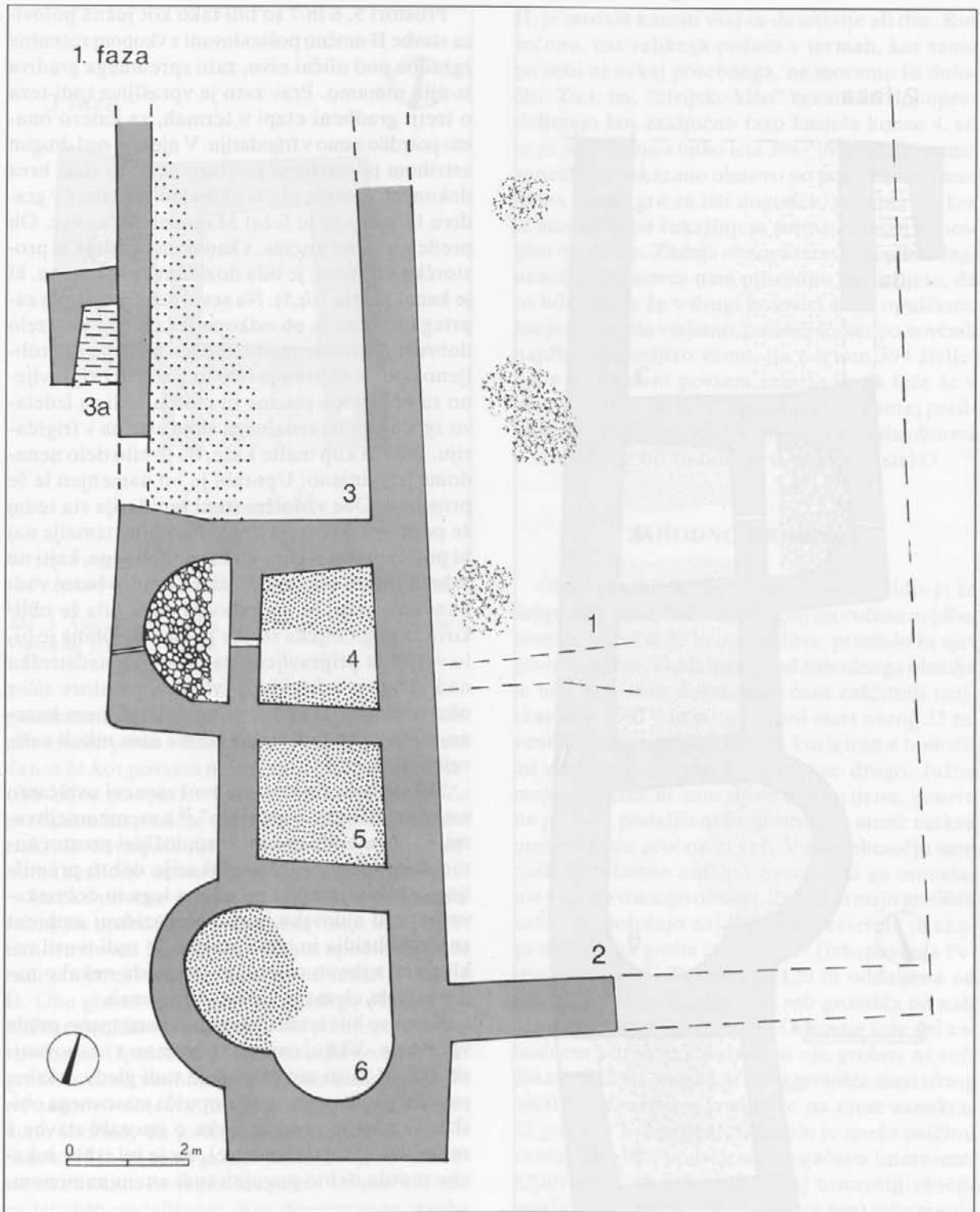

Sl. 2: Ajdovščina - Castra. Antična pozidava znotraj južnega obzidja. Rekonstrukcija delno odkopane stavbe I in stavba II s termami.

Abb. 2: Ajdovščina - Castra. Antike Bebauung innerhalb der südlichen Befestigungsmauer. Rekonstruktion des zum Teil freigelegten Gebäudes I und Gebäude II mit Thermen.

zurah, sicer obveznem sestavnem delu term, nimamo sledov (sl. 3). Ker prva gradbena faza term sovпада z obnovo tlakov v stavbi II, sodimo, da je potekala oskrba term sprva odtod. Z gradnjo prizidka je bil ozki prostor med obema stavbama povsem zaprt, utilitarni prizidek (latrina št. 3 a) se celo nasloni na stavbo I in kanal je vkopan ob njen jugovzhodni vogal. Skrajni severni prostor term (apoditerij?) je moral biti prav tako pokrit, saj ima na podu slab maltni estrih, vendar njego-

va zahodna stena ni bila zidana do strehe. Osrednji prostori term so frigidarij (4), vmesni prostor (tepidarij? 5) in kaldarij z dvema nišama (6). Vsak od njih ima po dva estriha zelo dobre izdelave, vsi pa so v enakih nivojih. Na prvem leži debel sloj žganine, zato sodimo, da je nastal istočasno z drugim estrihom v stavbi II. Tlaki v termah so po požaru obnovljeni, še celo trdnejši so. Za oskrbo kaldarija in ogrevanje je tedaj očitno prizidana manjša lopa (7) s slabim estrihom v istem

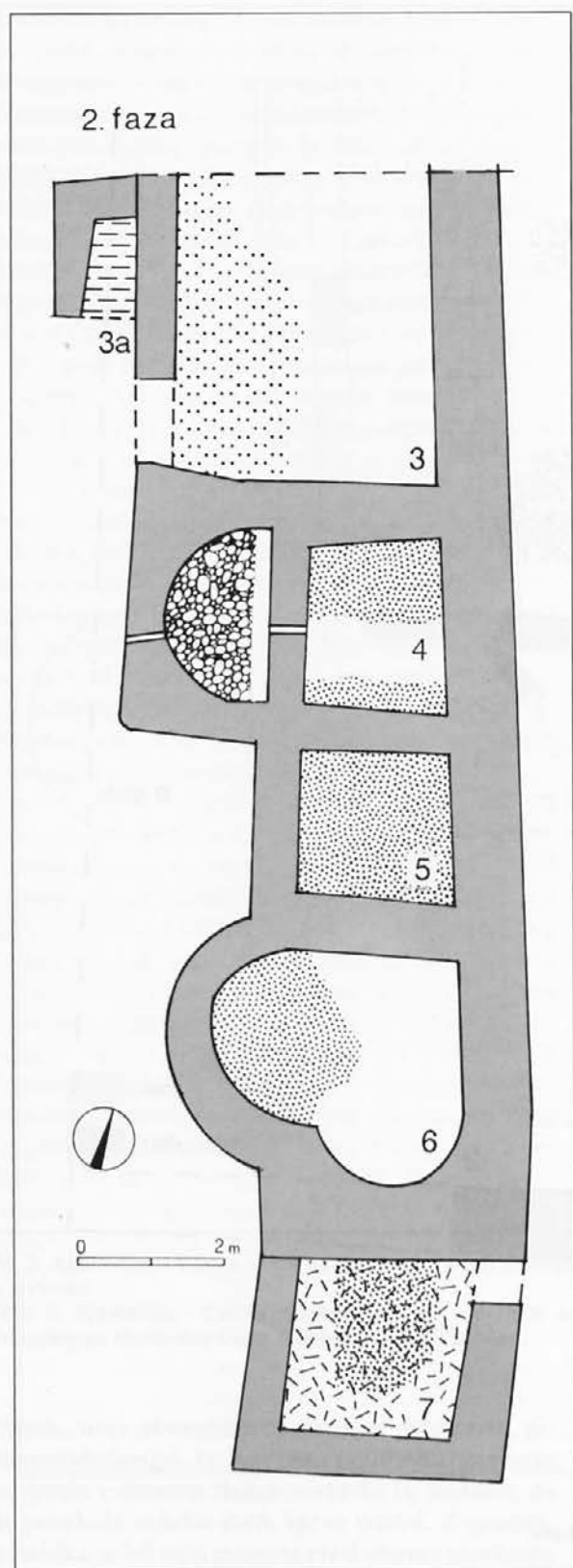
Sl. 3: Ajdovščina - Castra. Stavbna analiza term: 1. faza.

Abb. 3: Ajdovščina - Castra. Gebäudeanalyse der Thermen: 1. Phase.

nivoju, ki je na debelo prekrit s pepelom in žganino (sl. 4).²⁷ Ta očitna gradbena improvizacija

je škodovala urbani zasnovi, saj je prehod ob stolpu 12 skrčila na slab meter širine.

²⁷ Po tehnični strani sorodno zasilno rešitev za ogrevanje kaldarija in oskrbo s toplo vodo poznamo iz predelave v velikih termah v Lambaesisu - Krencker 1929, Abb. 280.

Sl. 4: Ajdovščina - Castra. Stavbna analiza term: 2. faza.
Abb. 4: Ajdovščina - Castra. Gebäudeanalyse der Thermen:
2. Phase.

Prostori 5, 6 in 7 so bili tako kot južna polovica stavbe II močno poškodovani z vkopom recentne zgradbe pod ulični nivo, zato spremnega gradiva iz njih nimamo. Prav zato je vprašljiva tudi teza o tretji gradbeni etapi v termah, za katero imamo potrdilo samo v frigidariju. V njem je nad drugim estrihom postavljena podlaga za tretji tlak, brez dokončne zgornje plasti za hodno površino; v gradivu te podlage je ležal Magnencijev novец. Ob predelno steno piscine, s kanalom za odtok iz prostorčka s tlakom, je bila dozidana tanka stena, ki je kanal zaprla (sl. 5). Na severnem robu tako zaprtega bazena je ob odkopu ležal večji kup zelo dobre hidrofobne malte, močno mešane z zdrobljeno opeko. Očitno je bilo to gradivo pripravljeno za oblaganje piscine in morda tudi za izdelavo zgornjega izravnalnega sloja estriha v frigidariju. Prav ta kup malte kaže, da je bilo delo nenadoma prekinjeno. Uporabi je bil namenjen le še prostor 4. Obe vzdolžni steni tepidarija sta tedaj že porušeni do nivoja tlaka. Na njune temelje naj bi postavili dva stebra ali kaj podobnega, kajti na vzhodni steni smo našli nizko kamnito bazo, v sekundarni uporabi, na zahodni pa je bila že oblikovana poglobljena stojka za steber. Oboje je bilo verjetno pripravljeno za opornike nadstreška nad vhodom v frigidarij (vhodi v prostore sicer niso ohranjeni). Sodeč po nedokončanem bazenu in verjetno tudi tlaku, terme niso nikoli zaživele.

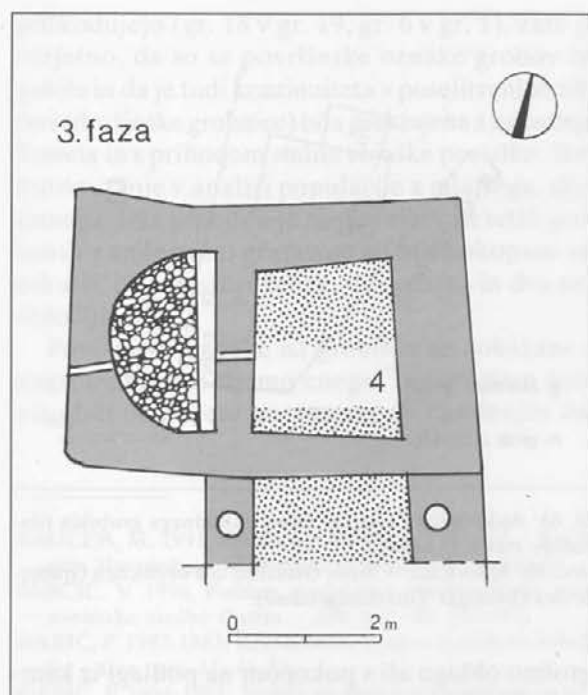
Tukajšnje terme po osnovni zasnovi uvrščamo v najpreprostejši "vrstni tip",²⁸ z vsemi omejitvami, ki jih je nudil zoženi razpoložljivi prostor zanje. Kljub temu je izbor lokacije dobro premišljen: v celoti izredno osončena lega in dobro zaветje pred ajdovsko burjo. Nepozidani ambient znotraj obzidja in obeh stolpov je tudi tvoril zaključeno urbano celoto, ki je morda nekako nadomeščala element palester v termah.

Komu so bile terme pravzaprav namenjene, ostaja vprašanje. Vključene so nedvomno v stanovanjski objekt in so mu pripadale tudi glede oskrbe, prav tako njihov obseg ne dopušča masovnega obiska. Vendar je predpostavka o uporabi stavbe I za vojsko navajala na misel, da je bil izbor lokacije morda delno pogojen tudi s tem namenom.

Datacija

V stratigrafsko dvomljivih okoliščinah močno poškodovanih arheoloških slojev je nadvse težko izvajati časovne opredelitve, še posebej sosledje

²⁸ Krencker 1929, 177.

Sl. 5: Ajdoščina - Castra. Stavbna analiza term: predlog 3. faze.

Abb. 5: Ajdoščina - Castra. Gebäudeanalyse der Thermen: Vorschlag für die 3. Phase.

posameznih gradbenih etap, ki so sicer iz stavbnih ostalin jasno razvidne. Vsekakor pa moramo danes že kot povsem neutemeljeno zavrniti datacijo zidov stavbe I v hadrijansko obdobje.²⁹ Za predkastelno pozidavo imamo pod njenim južnim traktom dovolj sledov, da vemo za njeno popolnoma različno usmeritev in način gradnje.

Redke novčne najdbe so samo posredno uporabne za opredelitev *post quem*, tako oba Aurelianova novca iz podlage tlaka v apoditeriju kot tudi novc cesarja Probusa izpod temelja stavbe II. Obe glavni stavbi znotraj južnega obzidja sta bili zgrajeni istočasno z njim ali po njegovem dokončanju. Upoštevatva osnovno urbano mrežo, ki gradi na obeh vzdolžnih stranicah kastela. Glede na zasnovo objekta in verjetno tudi njegov pomen, sodimo, da je bila prva zgrajena stavba I. Stavba II je nekako prislonjena ob njeno vzhodno stran tako, da izkorišča južno konico kastela za izrazito podaljšanje. Ker dimenzije te stavbe niso znane, je kaj več težko reči. Gradnja prizidka v drugi fazi, istočasno z obnovo tlakov v stavbi

II, je morala kasniti vsaj za desetletje ali dve. Kot rečeno, čas velikega požara v termah, kar samo po sebi ni nekaj posebnega, ne moremo še določiti. Za t. im. "atrijsko hišo" žganinski sloj opredeljujejo kot zaključno fazo kastela konec 4. st. in ga povezujejo z bitko leta 394.³⁰ V termah imamo zanesljivo dokazano obnovo po požaru, zato menimo, da ne gre za isti dogodek, posebej še, ker je stavba II po tukajšnjem propadu tedaj zanesljivo opuščena. Zadnja obnova term in najdba Magnencijskega novca nam posredno nakazuje, da so bile terme že v drugi polovici 4. st. opuščene, kar je zelo malo verjetno, posebej še, ker po novčnih najdbah zanesljivo vemo, da z letom 394 življenje v Castrah ni povsem zamrlo in da teče še v prvem desetletju 5. st. Vprašljiv ostaja torej predvsem dogodek, zaradi katerega je zastala obnova v termah. Je bil to odhod vojske iz kastela?

ZAHODNO GROBIŠČE

Obstoj grobišča zunaj zahodnega obzidja je že dolgo nesporen,³¹ vendar so zgolj sporočene najdbe, brez točne lokacije in opredelitve, premalo za njegovo omejitev. Oddaljenost od zahodnega obzidja je bila približno določena v času zaščitnih raziskav leta 1987³² in po tej oceni meri okrog 25 m, vendar bo ta podatek morda korigiran z bodočimi raziskavami, tako kot tudi vse drugo. Južna meja grobišča ni zanesljivo ugotovljena, gotovo pa je, da v podaljšani liniji severne stene cerkve proti vzhodu grobov ni več. V tem območju smo našli dvoplastno antično nasutje, ki ga omenjamo v zvezi z datacijo obzidja. Zahodno mejo grobišča zaenkrat določajo najdbe dveh skeletnih in enega uničenega groba iz leta 1967 (izkopavanja Petru-Svoljšak).³³ Ta meja je 120 m oddaljena od zahodnega obzidja. Severni rob grobišča po naši oceni leži nekje pod stavbo Osnovne šole pri zahodnem obzidju; severno od nje grobov ni več. Tako približno omejen prostor grobišča meri okrog 6000 m², zanesljivo znanih je na njem zaenkrat 22 grobov. Vse arheološko delo je imelo zaščitni značaj in je bilo podrejeno drugačnim interesom. Kljub temu menimo, da nekaj osnovnih značilnosti grobišča lahko navedemo kot prvo informacijo (sl. 6a,b). V zahodni polovici grobišča do Ceste 5. maja je z arheološkimi raziskavami ugotovlje-

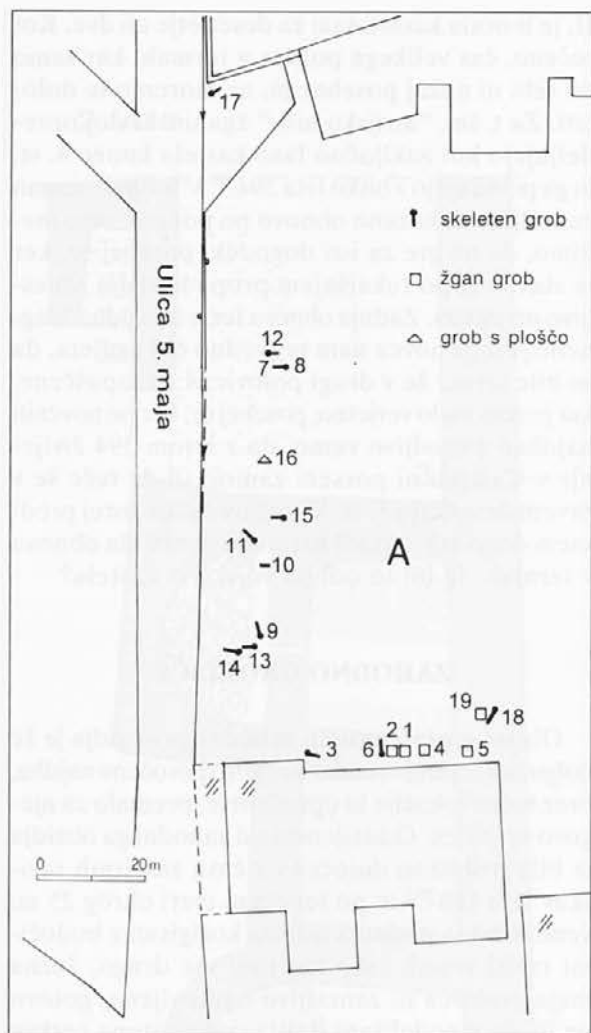
²⁹ Petru 1972, 350.

³⁰ Petru 1972, 351.

³¹ Petru 1975, 120 s starejšo lit.

³² Osmuk 1988, 234; Osmuk 1987, 252.

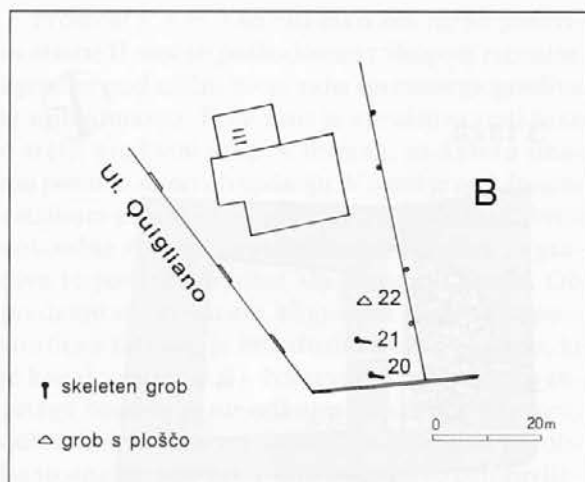
³³ Neobjavljeno. Dokumentacijo je ljubeznivo odstopil D. Svobljak za izpolnitev prve informacije o grobišču.

Sl. 6a: Ajdovščina - Castra. Tloris zahodnega grobišča (današnje stanje raziskav).

Abb. 6a: Ajdovščina - Castra. Grundriß des westlichen Gräberfeldes (heutiger Forschungsstand).

no dvojje: starejše žgano plano grobišče, katerega najdbe ne segajo preko druge pol. 2. st. n. š., je omejeno na južni pas grobišča, segalo pa je do doslej ugotovljene vzhodne meje in je torej posredno narekovalo tudi zaris linije zahodnega obzidja kastela in morda tudi njegovo dostopno cesto. Ena strnjena vrsta žganih grobov v smeri V-Z je zanesljiva, (gr. 1, 2, 4, 5) od druge, ki leži severneje, je znan le en grob (gr. 19). Vzdolžna sonda ob vzhodnem robu Ceste 5. maja, namenjena izkopu toplovođa leta 1992,³⁴ je bila dobra priložnost za kontrolni izkop na grobišču in sedaj vemo, da v večjem delu grobišča prevladujejo skeletni pokopi v najrazličnejših smereh, z delno

Sl. 6b: Ajdovščina - Castra. Tloris zahodnega grobišča (današnje stanje raziskav).

Abb. 6b: Ajdovščina - Castra. Grundriß des westlichen Gräberfeldes (heutiger Forschungsstand).

grobno oblogo ali s pokopom na podlagi iz kamnitih plošč (gr. 16 in 22 - oba uničena). Urejenost grobov v prečnih vrstah v smeri V-Z je dokaj zanesljiva. Naše ugotovitve potrjujejo tudi najdbe grobov iz leta 1967 (gr. 20-22). Globina grobnih jam je zelo različna, od 0,40 m do 1,20 m. Proti severu pada debelina ilovnate plasti nad prodnato-ilovnato na dnu, ki se ponekod spremeni v čisto peščeno; zdi se, da se zato tudi globina grobnih vkopov proti severu znižuje, vendar bodo to morala potrditi sistematična izkopavanja grobišča. Ohranjenost grobov in grobnih pridatkov je zelo različna. Plitveje vkopani grobovi so bili na obdelovalnih površinah tik ob mestu seveda že močno načeti, globlji so praviloma celi. Vendar je število grobnih pridatkov razmeroma zelo skromno, ob tem je treba upoštevati, da je docela ohranjenih in dokumentiranih doslej le 5 grobov (skeletnih), 4 so deloma odkopani. Le v enem uničenem grobu (gr. 7-8) je popotnica pokojniku bila bogatejša (steklena vrčec in čaša, oljenka, bronasta čebulasta fibula in masiven prstan). Novčene najdbe so redke in niso deli grobnih celot, z izjemo gr. 20, ki je imel 2 novca, eden od teh je menda Teodozijeve.³⁵

Kronološko manj zanesljivi predmeti iz drugih grobov in navedeni podatki časovno opredeljujejo skeletni del grobišča v 4. st. Vsekakor pa samo na podlagi dosedanjih raziskav širše analize grobišča niso možne. Mlajši grobovi posegajo v vrste starejših, žganih grobov in jih deloma tudi

³⁴ Osmuk 1993, 83.

³⁵ Dokumentacija D. Svoljška.

poškodujejo (gr. 18 v gr. 19, gr. 6 v gr. 1), zato je verjetno, da so se površinske oznake grobov izgubile in da je tudi kontinuiteta v poselitveni strukturi (družinske grobnice) bila prekinjena z izgradnjo kastela in s prihodom stalne vojaške posadke. Trenutno stanje v analizi populacije z mlajšega, skeletnega dela grobišča je naslednje: v desetih grobovih z zadostnim gradivom so bili pokopani vsi odrasli, od tega šest žensk, dva moška in dva nedoločljiva.³⁶

Površinske oznake na grobišču so dokazane z nagrobniki, ki z izjemo enega³⁷ v novejšem času niso bili objavljeni posamezno.³⁸ Zgodnejšo da-

tacijo odkopanih arhitekturnih kosov z napisom³⁹ in s tem obstoj pomembnejšega naselja na tleh Ajdovščine v predkastelni dobi potrjujejo v preteklosti odkriti nagrobniki, ki jih je v zadnjem času obdelala M. Šašel Kos.⁴⁰ Od sedem znanih nagrobnikov so časovno opredeljeni štirje: eden v 2. pol. 1. st. pr. n. š., eden v 2. pol. 1. st. n. š. in dva v 2. pol. 2. st. n. š. Datacije dopolnjujejo trenutno znano stanje na grobišču, s tem da je treba starejši del grobišča dopuščati še vse 2. st. n. š. Tembolj smo zato prepričani, da je bilo grobišče močan omejevalni prostorski element pri načrtovanju obrambnih linij kastela.

BAUCER, M. 1991, *Zgodovina Norika in Furlanije*. - Knjižnica Slovenskega bibliofilskega društva 1, Ljubljana.
 FABČIČ, V. 1996, Poizkus modularne rekonstrukcije poznorimske utrdbe Castra. - *Arh. vest.* 48, 131-142.
 HABIČ, P. 1982-1983, Kraški izviri Vipave in njihovo zaledje. - *Acta cars.* 11, 41-57.
 HABIČ, P. 1984-1985, Vodna gladina v notranjskem in primorskem krasu Slovenije. - *Acta cars.* 13, 1984-1985, 63-67.
 KRENCKER, D. in E. KRÜGER 1929, *Die Trierer Kaiserthermen* 1. - Augsburg.
 OSMUK, N. 1986, Ajdovščina. - *Var. spom.* 28, 258-260.
 OSMUK, N. 1987a, Ajdovščina. Castra. - *Arh. preg.* 28, 125-127.
 OSMUK, N. 1987b, Ajdovščina. - *Var. spom.* 29, 252.
 OSMUK, N. 1988, Ajdovščina. - *Var. spom.* 30, 233-236.
 OSMUK, N. 1990a, Ajdovščina. - *Var. spom.* 32, 167-169.
 OSMUK, N. 1990b, Obzidje rimske utrdbe Castra v Ajdovščini. - *Arh. vest.* 41, 183-198.
 OSMUK, N. 1991a, Obnovljena antika v Ajdovščini - tri desetletja kasneje. - *Var. spom.* 33, 115-127.
 OSMUK, N. 1991b, Ajdovščina (Castra), zahodno obzidje - konservacija. - *Var. spom.* 33, 210.

OSMUK, N. 1992, Ajdovščina. - *Var. spom.* 34, 191.
 OSMUK, N. 1993, Ajdovščina. Zahodno grobišče. - *Var. spom.* 35, 83.
 PETRU, P. 1960-1961, Ajdovščina. - *Var. spom.* 8, 236-237 in 244-245.
 PETRU, P. 1965, Obnovljena antika v Ajdovščini. - *Var. spom.* 10, 131-144.
 PETRU, P. 1969, Ajdovščina - Neue Ausgrabungsergebnisse. - V: *Roman Frontier Studies 1969*, 178, Cardiff 1974.
 PETRU, P. 1972, Novejše arheološke raziskave Claustra Alpium Iuliarum in kasnoantičnih utrd v Sloveniji. - *Arh. vest.* 23, 343-366.
 PETRU, P. 1975, Ajdovščina. - V: *ANSI*, 120.
 PETRU, P. in D. SVOLJŠAK 1965, Ajdovščina. - *Var. spom.* 10, 197.
 PETRU, P. in D. SVOLJŠAK 1980, Ajdovščina. - V: *Rešena arheološka dediščina Slovenije. 1945-1980*, 45, Ljubljana.
 SVOLJŠAK, D. 1968-1969, Ajdovščina. - *Var. spom.* 13-14, 155-157 in 185-186.
 SVOLJŠAK, D. in B. ŽBONA-TRKMAN 1986, Novi napisi v Posočju. - *Arh. vest.* 37, 385-398.
 SCHMID, W. 1923-1924, Römische Forschung in Österreich 1912-1924. - *Ber. Röm. Germ. Komm.* 15, 186-188.

Ajdovščina - Castra. Forschungsstand (1994)

Zusammenfassung

Der Grundriß des Kastells Castra ist endgültig bekannt (Abb. 1); der Eingang wird auf der Südwestseite vermutet, zwischen den Türmen 1 und 2.¹⁻¹³ Wenn er durch zwei Türme befestigt war, gab es in der Tat 16 Türme, wie die alten Chronisten schreiben.¹⁻¹⁹ Die unregelmäßige Grundrißform des Kastells ist durch den Zusammenfluß an dessen Nord-

seite und durch die Schwierigkeiten bei Überschwemmungen bedingt; unserer Auffassung nach stellt das jetzige Lokavšček-Flußbett eine antike, für Verbesserung der Kastellbefestigung bestimmte Regulation dar.¹⁴⁻¹⁷ Die Datierung des Befestigungswerkbaus reicht in die 70er Jahre des 3. Jhs. n. Chr. Die Analyse der Gebäudereste vom Südteil erlaubt

³⁶ Analiza je delo dr. Tatjane Tomazzo-Ravnik (grobovi iz leta 1992).

³⁷ Svoljšak, Žbona-Trkman 1986, 389, t. 1 (s star. lit.).

³⁸ Petru 1975, 120.

³⁹ Petru 1972, 350; arhitekturne kose, to je dele kamnite preklade z napisom in dele arhitrava datira v hadrijansko obdobje.

⁴⁰ Neobjavljeno. Zahvaljujem se dr. M. Šašel Kos za ljubeznivost pri posredovanju študijsko pripravljene gradiva za arheološko razstavo v Ajdovščini.

eine Rekonstruktion eines größeren Gebäudes (Abb. 2 - Gebäude I), dessen südlicher Teil mit drei Räumen hinreichend erforscht wurde. Der Nordteil mit Hof und den beiden, in enge Kammern geteilten Seitentrakten wurde auf der Grundlage von Sondierungen ergänzt. Vermutlich handelt es sich um ein Verwaltungs- oder Militärgebäude mit Lagerräumen im Südteil (*amentaria*?). Das danebengelegene Wohngebäude mit später angebauten Thermen (Abb. 2 - Gebäude II) bildet ein geschlossenes Ambiente innerhalb der südlichen Befestigungsmauer.²⁴⁻²⁸ Ungefähr in das Ende des 3. und das 4. Jh. datiert, wurde das gesamte Gebäude später errichtet als das Befestigungswerk, deswegen korrigieren wir jetzt Petrus Datierung aus dem Jahre 1972 (Petrus 1972, 350) in die Zeit Hadrians.^{29,30}

Nada Osmuk

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine

Delpinova 16

SI-5100 Nova Gorica

Das westliche Gräberfeld ist zur Zeit nur in drei kleineren Bereichen erforscht; bekannt sind 22 Grabeinheiten, davon sind drei völlig zerstört, zum Teil sind 8 beschädigt, und zum Teil drei freigelegt.³¹⁻³⁴ Das ältere Brandflachgräberfeld liegt im südlichen Bereich des bekannten Gräberfeldareals und gehört offensichtlich zur Siedlung der an der Straße gelegenen Raststation in Ajdovščina (*mansio*).³⁵⁻³⁹ Die auch mit Hilfe der Grabsteine⁴⁰ durchgeführte Datierung reicht in die Zeit vom 1. Jh. v. Chr. bis zum Ende (?) des 2. Jhs. n. Chr. Der Teil mit den Skelettgräbern ist in querverlaufenden Reihen in Ost-West-Richtung angeordnet, die Richtungen der Gräber selbst sind durchaus verschieden. Von ihrer Grabarchitektur kennen wir bescheidene Verkleidungen der Grabgruben mit Steinplatten (?). Das Gräberfeld wird vorerst in das 4. Jh. datiert.